

Qriqori Petrov

*Ağ
zanbaqlar
ölkəsi*

Tərcüməçi:
Araz Gündüz

qanun nəşriyyatı

Григорий Петров

*Финляндия,
страна
белых лилий*

Əsər geridə qalmış bir ölkənin tərəqqi yoluna çıxmasının və çiçəklənməsinin özünəməxsus modelini yaradır. Yarıreal, yarıutopik təsvirlərlə təqdim olunan Finlandiya sonradan, doğrudan da, ciddi tərəqqi yolu keçərək dünyanın ən qabaqcıl və zəngin ölkəsinə çevrilir. Bu əsərin yazılmasına qədər və ondan sonrakı Finlandiyanın müqayisəsi heyrət doğurur.

Григорий Петров ФИНЛЯНДИЯ, СТРАНА БЕЛЫХ ЛИЛИЙ
Qriqori Petrov AĞ ZANBAQLAR ÖLKƏSİ

Bakı, Qanun Nəşriyyatı, 2024, 208 səh.

Janr: fiction/tarixi roman

Ölçü: 130x200 mm

Cild: yumşaq

Çapa imzalandı: 11.04.2024

Nəşir: Şahbaz Xuduoğlu

Tərcüməçi: Araz Gündüz

Redaktor: Hədiyyə Şəfaqət

Texniki redaktor: Lalə Hüseyn

Qapaq dizaynı: Rafael Qasım

Mətn dizaynı: Rahilə Şamilqızı

Qanun Nəşriyyatı

Bakı, Azərbaycan, AZ1102, Tbilisi pros., 76

Tel.: (+994 12) 431-16-62; 431-38-18

Mobil: (+994 55) 212-42-37

e-mail: info@qanun.az

www.qanun.az

[www.fb.com/Qanunpublishing](https://www.facebook.com/Qanunpublishing)

www.instagram.com/Qanunpublishing

ISBN 978-9952-36-611-2

© Qanun Nəşriyyatı, 2018; 2021; 2023; 2024

© Григорий Петров, 1923

Bu kitabın Azərbaycan dilinə tərcümə və yayım

hüquqları Qanun Nəşriyyatına məxsusdur.

Kitabın təkrar və hissə-hissə nəşri “Müəlliflik hüququ və əlaqəli hüquqlar haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununa ziddir.

Qriqori Spiridonoviç Petrov
(1866-1925)

1

Mene, Tekel, Peres

Bir neçə il öncə gözlənilmədən Moskvadakı Böyük İmperator teatrı binasının divarlarında çatlar əmələ gəldi. Çatlar binanın özülündən başlayaraq, damınadək uzanırdı, bu böyük binanın qəfildən uçub içəridəki və yaxınlıqdakı insanları dağıntıları altında dəfn etməsi təhlükəsi yaranmışdı. Çatlaqların səbəbini axtarmağa başladılar, bunun üçün binanın özülü boyunca bir neçə yerdə dərin çuxurlar qazdılar. İmperator teatrının daşdan tikilmiş bu nəhəng binasının köhnəlmiş ağac bünövrə üzərində dayandığı üzə çıxdı.

Yüz il bundan qabaq, bu böyük binanı tikməzdən öncə, torpağa iri və yoğun payalar çaxılmış, üzərinə yoğun palıd tirlər düzmüş, sonra yaranan bünövrənin üzərində hündür daş divarlar ucaltmışdılar. O dövrlərdə bu cür bünövrə yetərinə möhkəm sayılırdı.

Beləliklə, teatr binası yüz il bu bünövrənin üzərində dayanmış, ancaq zaman öz işini görmüşdü. Yoğun tirlər çürümüş, divarlar çökməyə və çat verməyə başlamışdı. Divarlarda iri yarıqlar əmələ gəlmiş, onların uçulma-

sı təhlükəsi yaranmışdı. Nə etməli? Binanı sökməli? Mühəndislər başqa bir həll yolu tapdılar. Çürümüş tirləri tədricən, hissə-hissə, böyük qranit lövhələrlə əvəz etməklə bütün bünövrəni dəyişdilər. Nəticədə, İmperator teatrının nəhəng binası yeni, möhkəm bünövrənin üzərində dayandı. Elə indi də bina öz sarsılmaz bünövrəsinin üzərində dayanmaqdadır.

Dövlətlərin və xalqların həyatı bizə Moskvadakı İmperator teatryla bağlı hadisəni xatırladır. Dövlət quruluşunun köhnəlib sıradan çıxmış təməli, xalqların köhnə üsullarla idarəsi, keçmiş zamanlarda hansısa bir məna kəsb etsə də, indi artıq öz gücünü itirmiş, yararsız hala düşmüşdür. Müdrik bir atalar sözündə deyilir: “Yeni dövrün yeni mahnıları qoşulur”. İnsan nəsilləri dəyişir. Yenilənir. Bu dəyişilmələr isə özüylə yeni anlayışlar, yeni meyillər, yeni tələblər gətirir. Artıq yeni nəsilləri zorla imkanları tükənmiş bu köhnə idarəetmə formalarıyla, köhnəlmiş üsullarla idarə etmək mümkün deyil, yeni nəsillərin həyatının – ağıllı, ədalətli və möhkəm dövlət idarəçiliyi bünövrəsi üzərində qurulması zəruridir.

Bir sıra ölkələrdə dövlətə başçılıq edən şəxslər, məhz belə edirlər. Xalq kütlələrinin idarə edilməsi üçün sakitliklə, heç nəyi sındırıb dağıtmadan, vaxtında, müdrik və ədalətli idarəetmə formalarını ictimai həyata daxil edirlər. Lakin bəzi ölkələrdə xalqın idarə edilməsi və tərbiyə olunması üsullarının tədricən və arasıkəsilmədən yaxşılaşdırılması zərurətini anlamır, ya da anlamaq istəmirlər. Buna görə də, dövlət binasının divarlarında çatlar yaranır, uzununa və eninə genişlənir, ancaq heç kim onlara fikir vermir. Buna

görə də, köhnə, hətta, güclü dövlətlər yalnız çat verməklə qalmır, həm də dağılır. Köhnə Persiya dağıldı. Köhnə Türkiyə dağıldı. Köhnə Avstriya dağıldı. Nəhayət, köhnə və böyük Rusiya, habelə köhnə Almaniya, Bismarkın və Vilhelmin Almaniya da dağıldı.

Bibliyada belə bir pırıça var: haçansa, qüdrətli, ancaq amansız və rəhmsiz kralın saray divarlarında alovlanan sətirlərlə belə bir yazı görünmüşdü: “Mene, tekel, Peres”.¹

Müdrük Daniil bu sözlərin mənasını izah edərək bunun belə bir qorxunc xəbərdarlıq olduğunu demişdi: Köhnə dövlət öz həyatı gücünü itirmiş və qaçılmaz məhvə məhkum olmuşdur.

Qədim Romanın, Filipp və hersoq Albanın böyük ispan monarxiyasının, XIV və XV Lüdoviklərin fransız monarxiyasının, Rusiyada Romanovların, Almaniya Hohenzollerlərin və Avstriya Habsburqların faciəli taleyini xatırlayaq – bunların hamısı tarixin alovlu sətirlərlə yazdığı bu sözlərlə ifadə edilmişdir: “Mene, tekel, peres”. Yüngülfikirlə olmayın! Öz cılız şəxsi işlərinizin və qayğılarınızın içində qurd kimi qıvrılıb sürünməklə kifayətlənməyin! Dövlətinizin bünövrəsini möhkəmlətmək barədə düşünün!

¹Bibliyanın Köhnə Andlaşma hissəsindəki Daniil peyğəmbərin kitabında yazıldığına görə, Babil kralı Valtasar öz əyanlarıyla ziyafətdə əylənərkən, biləkdən yuxarısı görünməyən bir əlin sarayın divarında, alovlanan hərflərlə: “mene, tekel, peres (uparsin)” yazdığını görür. Yazılan sözlərin nə demək olduğunu anlamayan kral Daniil peyğəmbəri çağırır bu yazının mənasını soruşur, Daniil isə ona bu yazının ilahidən gələn xəbərdarlıq olduğunu və çox keçmədən Valtasarın hakimiyyəti itirəcəyini, krallığın isə işğalçılar arasında bölüşdürülməyəcəyini deyir. Daniilin izahına görə, mene – Tanrının krallığa son qoymağı qət etməsini; tekel – Tanrının Valtasarı zəif şəxsiyyət kimi dəyərləndirməsini; peres – krallığın perslər və miyalyalılar arasında bölünəcəyini ifadə edirdi. Bibliyada deyildiyinə görə, Valtasar həmin gecə öldürülür və onun krallığı Daniil peyğəmbərin dediyi qaydada parçalanır (tərc. qeydi).

Xalqınızın yeni, sonrakı və yüksək tərbiyəsinin qayğısına qalın!

Hadisələrin gedişində tarix bir sıra dövlətlərin və xalqların taleyiylə bağlı amansız hökmlər versə də, bəzi dövlətlərin timsalında örnək ola biləcək nümunələr təqdim edir, bununla bizə, ictimai həyatın necə və hansı vasitələrlə möhkəmləndiyini göstərir, xalqın ikiayaqlı heyvanlar sürüsünə və ya qarışqa yuvasında qaynaşan həşəratlara çevrilməməsi, əksinə, şüurlu və sevinc dolu həyatın böyük və ağıllı yaradıcı olması üçün, necə tərbiyə edilməsinin yollarını öyrədir.

2

Qəhrəmanlar və kütlə

Bir sıra ölkələrdə müşahidə edilən böyük dağıntılar, dəhşətli sarsıntılar və bir sıra başqa ölkələrin timsalında gerçəkləşən həyatın düşünülmüş şəkildə harmoniyaya uyğunlaşması kimi işıqlı örnəklər yalnız o dövləti idarə edən zəka sahiblərinə: nazirlərə, krallara və ya parlament deputatlarına aid deyildir. Bütün bu hadisələr həm də, xalqın arasından çıxmış, aşağıdakı kimi qruplaşdırıla bilən hər bir insana və vətəndaşa aiddir:

- Kişilər və qadınlar;
- Yaşlılar və gənclər;
- Şəhərlilər və kəndlilər;
- Başını işlədənlər və qabarlı əlləriylə əməyə qatlaşanlar.

Ölkələrin gücü və ya zəifliyi, xalqların çiçəklənməsi və ya solması yalnız ölkə hakiminin ədalətli və ya zalım olmasından asılı deyil. Hakimlər – xeyirxah və xəbis, qəhrəman və ya alçaq olmasından asılı olmayaraq – həmişə öz xalqının içindən çıxır, onunla bir olur. Onlar – xalq ruhunun əksidir. Onlar – öz xalqının törəməsidir. Onlar həmişə öz xalqları

kimi olurlar. Ona görə də, çoxdan deyilən bu söz doğrudur ki, istənilən xalqın hakimiyyəti və hakimi özünə layiq olur.

Yetərincə başa düşülməməsi təəssüf doğuran bu həqiqəti incələmək və sübut etmək üçün, icazə verin sizə, bir köhnə fəlsəfi-tarixi mübahisəni xatırladım.

Sual: Xalqların tarixini kim yaradır? Dövlətin və bütün insanlığın həyatındakı böyük hadisələri kim hərəkətə gətirir? Onlara kim istiqamət verir? Bütün bunları ayı-ayrı şəxslərmi gerçəkləşdirir, yoxsa bu, ingilis mütəfəkkiri Karleylin adlandırdığı kimi, qəhrəmanların işidir? Bəlkə bunları bütün xalqın birgə səyiylə, xalq kütləsinin coşqun və ya passiv ruhuyla həyata keçirmək mümkündür?

Karleyl özünün “Qəhrəmanlar və qəhrəmanlığın tarixdə rolu” adlı maraqlı kitabında qəhrəmanlıq kultunu və mədəniyyətini təbliğ edir. Karleylin fikrincə, xalq kütləsi cansız gil yığınıdır, istedadlı heykəltəraş olmadan bu gil yığını hərəkətsiz düşüb qalır. Ancaq sənətkar meydana çıxdımı, bu böyük insan və qəhrəman – Sezar, Napoleon, Böyük Pyotr, Sokrat, Məhəmməd kimi – gili əlinə götürüb, ona bu və ya başqa formanı verir. O adamlardan, kütlədən, istədiyini yaradır.

Çingiz xan Asiya çöllərindən milyonlarla monqolu toplayıb arxasınca aparır, Çini, Hindistanı, İrani, Qədim Rusu işğal edir.

Amyonlu Pyotr Yerusəlimi müsəlmanlardan azad etmək üçün bütün katolik Avropasını ayağa qaldırır. Lüter islahatlarının yaradıcısı olur. Neronlar və Karakallar Qədim Romanı məhvə sürükləyirlər. Bismark və Hohenzollerlərin apardıqları siyasət Almaniyanı dəhşətli sarsıntılara gətirib çıxarır.

Bir sözlə, Karleylin fikrincə, xalqın və hətta bütün insanlığın tarixini belə, ayrı-ayrı şəxsiyyətlər yaradır, bu sarsılmaz ruhlu və dahi adamlara örnək olaraq, Ramzesləri, Romulları, Femistoklları, Lüterləri, Bismarkları və başqalarını göstərmək olar.

Lev Tolstoy bunun əksini iddia edir. Onun fikrincə, həyatı ayrıca şəxslər, Napoleonlar deyil, xalq kütlələri yaradır, yönəldir, məhz xalq hadisələrə istiqamət, xarakter və çalar verir.

Karleylin sözləriylə desək, xalq kütlələri yerə dağılmış, yana bilən və ya gübrəyə çevrilən küləş kimidir, böyük insanlar, qəhrəmanlar göydən ildırım kimi düşüb onu yandırır.

Lev Tolstoy başqa bir mənzərəni təsvir edir. O deyir:

– Dənizdə üzən çox-çox böyük bir gəmin təsəvvür edin. Gəmi irəli getdikcə, qarşısında güclü bir axın yaradır.

Bu axının gəmini öz arxasınca apardığını deyəcək bir adam tapılsaydı? Hamı, gəminin önündəki suları yarıb axın yaratdığını və onu qabağına qatıb qovduğunu bilir. Burada hərəkətverici qüvvə gəmidir, axın isə, nəticədir, üzən gəminin gücünün ifadəsi olan bir formadır.

“Xalqla da belədir, – deyər Tolstoy başa salır. – Xalqda hərəkətə gəlmək üçün olan güc, doğulan və möhkəmlənən kimi özü irəliyə can atır və önündə yaratdığı axını qovub aparır, eyni zamanda öz içindən duyğu və arzularını ifadə edən rəhbərini seçib üzə çıxarır”.

Əgər Tolstoy, “Hərb və sülhün” müəllifi, Karleylin qəhrəmanı ildırıma bənzətdiyini bilsəydi, deyərdi:

– Həqiqətən də, qəhrəman böyük insandır – ona ildırım demək doğrudur, ancaq xalq kütlələri heç də gil yığını və

ya ot tayası deyil. Onlar ildırım doğuran buludlardır. Əgər buludlar enerjiylə yüklənibsə, ildırım çaxır. Əgər bulud da enerji yoxdursa, ildırımın yaranması mümkün deyil... Bu halda bulud yalnız su buxarı yığıntısından ibarət olacaq. Xalq da belədir: əgər öz böyüklük və qəhrəmanlıq ruhunu yaşadırsa, onun arasından böyük insanların və qəhrəmanların çıxması mümkündür. Əgər xalq kütləsi yalnız soyuq dumandan ibarətdirsə, heç bir güc ondan ildırım törədə bilməz.

İlk baxışdan, qəhrəmanların tarixdəki yeriyə bağlı bu iki rəyin (şəxsiyyət-qəhrəman və ya xalq-kütlə) razılığa gəlməyəcəyi təsəvvürü yaranır. Onların bir-birini inkar etdiyini və belə bir nəticəyə gətirib çıxardığını düşünmək mümkündür: ya Karleyl haqlıdır, ya da Tolstoy.

Ancaq Karleyllə Tolstoyun düşüncələri arasındakı ziddiyyət yalnız zahiri və aldadıcı görünüşdür. Karleyllə Tolstoy nəinki bir-birini inkar etmir, əksinə, biri o birini tamamlayır. Burada “ya o, ya da bu” deyil, “o və bu” deyilməlidir.

Karleyl də, Tolstoy da haqlıdır. Onların hər ikisi, bir medalın iki üzüdür. Onlar vahid və böyük həqiqətin iki yarısıdır. Qəhrəmanlar kütləni alovlandırır, ruhlandırır, ancaq bu odu öz xalq kütlələrindən əldə edirlər.

Böyüdücü, optik şüşə götürün. O xüsusi üsulla cilalanıb, bunun sayəsində isti günəş şüalarını bir nöqtəyə toplaya bilər. Bu parlaq nöqtə ağacı, daşı, dəmiri alışıra bilər.

Xalqın içindən çıxan hər bir böyük insan bu cür alovlandırıcı rolunu oynaya bilən böyüdücü şüşə kimidir. O

şəxsiyyətində öz xalqının bütün dühasını və bütün yaxşı qüvvələrini birləşdirir və bununla, istər öz xalqının arasında, istərsə də yad xalqlar arasında, milyonlarla insanın ruhunu alovlandırır. Ancaq göy tutqundursa, havada günəş şüaları yoxdursa, heç bir böyüdücü şüşə qar dənəciklərini eritmək, su damllarını qızdırmaq gücündə olmayacaq.

İsveçrə pendiri yalnız dağlıq ərazidə otlayıb oranın bitkiləriylə yemlənən inəklərin südündən hazırlanır, holland pendiri isə, yalnız bitkilərlə zəngin holland örüşlərində otlayan inəklərin südündən tutulur. Hər kəs öz yurdunun tərəvətini təmsil edir. Napoleon Fransada doğula bilərdi, ancaq onun sülhpərvər Çində doğulması mümkün deyildi. İngiltərə Darvinə təbiətin əsas qanunu olan yaşamaq uğrunda mübarizə təlimini, Rusiya Tolstoya, onun insanlara öyrətməyə çalışdığı, şərə qarşı döyüşməmək təlimini vermişdi. Başqa cür ola da bilməzdi.

Bu, hər yerdə və həmişə belədir. Almaniyayı dünya müharibəsinə sürükləyən II Vilhelm deyildi, bu ölkənin qaba, yırtıcı ruhu öz ifadəsini Bismarkda, Vilhelmdə, Hindenburqda, Robaxda tapmışdı. Qədim Romanı Neronlar, Karakallar, Komodlar dağıtmadı, uzun illər ərzində aparılan quldur müharibələrində ruhu alçalmış, əxlaqı pozulmuş Roma xalqı hakimiyyət başına özünün yaratdığı pozğun tiranları və cəlladları gətirmişdi. Öz çılğın ehtiraslarıyla seçilən İspaniya Loyolu və onun qurduğu amansız inkvizisiyanı ortaya çıxardı, Almaniya isə bir tərəfdən Kantı, o biri tərəfdən Kruppu¹ meydana gətirdi.

¹ İri sənayeçi (tərc. qeydi).

Hər bir xalq ya böyük şəxsiyyətlər, ya da şərəfsiz insanlar yetişdirir və xalq kütlələrinin mənəvi səviyyəsindən asılı olaraq onlardan birini hakimiyyət başına gətirir. Xalq hansısa dəyərli bir şeyə malikdir, ya yox? Xalqın şüuru, iradəsi, vicdanı inkişaf edirmi? Yoxsa çürüyür, zəhərlənir, mənasız və utanc doğuran məqsədlərə sərf olunur?

Burada həyatın və bizim hamılıqla çəkdiyimiz zəhmətin xarakteriylə bağlı sual gizlənilir. Biz ölkəmizdə hansı işlə məşğuluq? Öz xalqımızın taleyində hansı rolu oynayırıq?

Cənub ölkələrində mərcan adaları vardır. Mərcanlar özünəməxsus, daşlaşmış çöküntülərdir. Kiçik poliplər özlərindən kiçik hissəciklər ifraz edir, bunlar isə getdikcə artaraq insanların yaşaya bildiyi bütöv adalar silsiləsinə çevrilir. Digər tərəfdən, cənub ölkələrində yerli əhalinin bəlasına çevrilmiş kiçik qarışqalar da yaşayır. Onlar evləri, mebelləri yeyib bitirirlər. İnsanları yaşadıkları yerlərdən qaçmağa məcbur edirlər.

Çəkdiyimiz zəhmət yaradıcı və ya dağıdıcı olmaqla, ölkəmizin taleyində hansı təsirə malikdir?

Ölkənin rifahının, dövlətin gücünün və xalqın şücaətinin ayrı-ayrı şəxslərin iradəsindən deyil, ölkə vətəndaşlarının iradəsindən asılı olduğunu göstərən ən yaxşı və əyani nümunə iki milyon əhalisi olan balaca və yoxsul bir ölkə ola bilər.

Bu ölkə Avropanın ucqar şimalında yerləşir. Buranın iqlimi çox kəskindir: tez-tez yağışlar yağır, daimi duman hökm sürür, yazın sonuna qədər şaxta olur, avqustda erkən qış başlayır. Torpaq məhsuldar deyil: çox yerlər çılpaq daşlıq və qranit qayalıqlardır, qalan bölgələr isə bataqlıqdan

ibarət düzənliklərdir. Faydalı qazıntılar demək olar, yoxdur. Əkinçilik çox ağır əmək bahasına başa gəlir. Əhali heç vaxt müstəqil şəraitdə yaşamayıb. Gah bu, gah da digər qonşu ölkənin hakimiyyəti altında olub.

Bu ölkə Finlandiya, “finlərin torpağı” adlanır, özlərinin soyuq iqlimli vətənlərini alovlu məhəbbətlə sevən finlər isə buranı “Suomi” adlandırırlar, bu söz onların dilində “Bataqlıqlar ölkəsi” mənasını verir.